

CSEPELY-KNORR LUCA

**KORAI MODERN SZABADTÉRÉPÍTÉSZET
A KÖZPARKTERVEZÉS-ELMÉLET FEJLŐDÉSE AZ 1930-AS
ÉVEK VÉGÉIG**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005
10.1 Kutatóműhely

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszachenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

BUDAPEST, 2011

A doktori iskola

megnevezése: Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: agrár-műszaki

vezetője: Csemez Attila, DSc
egyetemi tanár
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM,
Tájépítészeti Kar,
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Témavezető: Jámbor Imre, CSc, DLA
egyetemi tanár,
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM,
Tájépítészeti Kar,
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék

Balogh Péter István, PhD
egyetemi docens,
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM,
Tájépítészeti Kar,
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés nyilvános vitára bocsátható.

.....
Az iskolavezető
jóváhagyása

.....
A témavezető
jóváhagyása

A MUNKA ELŐZMÉNYEI, A KITŰZÖTT CÉLOK

Az értekezés célja a modern tájépítészet-elmélet kialakulásának vizsgálata volt. A modern fogalma a tájépítészet-történet esetében mind stilisztikailag, mind időbeli határait tekintve nehezen definiálható. Az egyes országokban más és más elvek mentén alakult ki az a tervezési gyakorlat, amelyet modernként határoznak meg a kutatók, éppen ezért a korszak datálása is országonként eltérő. Ugyanakkor a mértékadó kutatások mindegyike egyetért abban, hogy a XX. század első felének német népparkjai (*Volkspark*) a tájépítészeti modern mozgalom mérföldköne tekinthető alkotásai.

E közterületek előzményei a XVIII. század végén megjelenő népkertek (*Volksgarten*), amelyek a kertművészet-történet során először tartották szem előtt a társadalom minden rétegének igényeit, és ezáltal előrevetítették a modern mozgalomnak a szociális gondolkozást tervezési elvvé emelő, alapvető koncepcióját. Disszertációmban ezért a közparkok tervezéseméletének változásait a *népkert* fogalom első megjelenésétől kezdve az 1930-as évek végéig, a *népparkok* kialakulásáig elemeztem.

A KUTATÁS FORRÁSAI ÉS MÓDSZERE

Az értekezés a korábbi közparktörténeti kutatásokat jellemző, elsősorban eseménytörténetre összpontosító megközelítéssel ellentétben a tervezéseméleti változásokat követte nyomon, és azokat nemzetközi kontextusban vizsgálta annak érdekében, hogy kimutathatóak legyenek az egyes nagyobb európai régiók közötti, országhatárokon is átívelő teoretikai hatások. Ennek érdekében – az alapvető szakirodalom feldolgozása mellett – a kutatás alapját a nemzetközi és magyar írásos és képi források (átfogó elméleti írások, szakfolyóiratok, napilapokban megjelent cikkek, tervdokumentációk,

fényképfelvételek) összehasonlító elemzése jelentette, hiszen mind a tervezői szándékok, mind a társadalom ezekre adott válaszai így vizsgálhatóak a legjobban.

A kutatás célja tehát az elméleti változások nyomon követése volt, ennek megfelelően nem kívánt átfogó, az egyes közparkok kialakítását taglaló történeti leírásokat nyújtani. A változásokat két, jól elkülöníthető nagy korszakra – a XIX. század második és a XX. század első felére – bontva tanulmányoztam, amelyek határát nagy jelentőségű elméleti írások sorozata jelölte ki. Ezekben belül külön elemeztem a nemzetközi és a magyar tervezéseméleti változásokat, elválasztva egymástól a park, mint önálló tervezési feladat, valamint a park és a város kapcsolatának vizsgálatát.

EREDMÉNYEK

A kutatás rávilágított arra, hogy mind a nyilvános park, mint önálló tervezési feladat, mind a park és a város kapcsolatának esetében a szabadtér-építészeti modern mozgalom legfontosabb alapelvei – amelyek napjaink tervezési gyakorlatának is alapját képezik – már az 1930-as évek végére kialakultak. Az egyes szabadtereket elemezve megállapítható, hogy a modern tervezésemélet egyik legfontosabb vívmánya az, hogy a *funkció elsőbbséget élvez a formai kialakítással szemben*. Azonban még ennél is előremutatóbb jelenség az, hogy megjelenik a szociális érzékenység, amelynek eredményeként *az alsóbb társadalmi osztályok igényeinek kielégítése a köztér-és közpark-építészeti történetben ekkor válik először a tervezés fő céljává és feladatává*.¹ A várostervezés esetében a zöldfelületi rendszerek megjelenése korszakalkotó jelentőségű eredménye a vizsgált időszaknak. Az épített

környezet – amelynek egyaránt fontos részei az épített és a természeti elemek – városi tájként való értelmezése azon elv, amely korunk *településképzési gondolkodásának alapját* képezi.

A doktori disszertáció legfontosabb tudományos eredménye, hogy nemzetközi kontextusban vizsgálta a közparkkal kapcsolatos fogalmak kialakulását és változását, valamint összefoglalta a legfontosabb tervezéseméleti változások nemzetközi hatásait. Ezek következtében lehetővé vált a budapesti közparkok nemzetközi viszonylatban való vizsgálata és értékelése is, mely mindeddig adóssága volt a magyar tájépítészeti-történet írásnak.

TÉZISEK

I. A vizsgált korszakban alakult ki az a tervezéseméleti megközelítés, amely mind funkcionális tekintetben, mind a növényhasználat szempontjából napjaink tervezési gyakorlatának alapját képezi.

A szabadtértervezés ma is vallott alapelveinek megfelelően a vizsgált korszak végére kialakult tervezésmetodika a közparkokban *változatos, minél többféle funkció elhelyezését javasolta*. A korszakban megjelenő szemlélet ezeket *önálló terekben helyezi el, és a térstruktúrát azoknak rendeli alá*. Napjaink egy másik tervezési alapelve az *ökológiai, illetve növényföldrajzi alapú növényalkalmazás, valamint a honos, éghajlati és talajadottságoknak megfelelő növények alkalmazását előtérbe helyező megközelítés*, amelynek elméleti – igaz, kezdetben hazafias érzelmeiken nyugvó – alapjai ugyancsak a vizsgált korszakban váltak széles körben elfogadottá.

¹ Reviewing the Landscape: Statements by Twentieth-Century Landscape Designers. Peter Latz. *Garden History*, XXVII (2000)1., 2-16., 4.

II. A tervezéseméletben a zöldfelületek egyre gazdagabb funkcionális tartalmai jelentek meg a XX. század közepére. A kezdeti, XIX. század eleji, esztétikai, nevelési és oktatási, majd később egészségügyi célok mellett a társadalmi-szociális szerepük is egyre jelentősebbé vált.

A közparkok a kezdetektől az oktatás szolgálatában (is) álltak, de amíg a német területeken az ideális természet megjelenítésén keresztül az esztétikai nevelés, valamint a nemzeti múlt felidézése került előtérbe, addig Angliában főként a természettudományos oktatás kapott hangsúlyt. Mindazonáltal már a legkorábbi elméleti írásokban is alapvető jelentőségű a közparkok egészségügyi és szociális szerepe. Bár a *társadalmi feszültségek csökkentése*, az *'osztály nélküli' helyek kialakítása*, valamint a látogatók *morális nevelésének ideája* nem valósult meg teljes mértékben, ezek az elvek a közhasználatú zöldfelületek tervezéseméletének fontos alapelvei maradtak az egész vizsgált korszakban. A két világháború közötti korszakban a *közparkok társadalmi-szociális, népjóléti szerepe vált létesítésük elsődleges céljává*.

III. A vizsgált korszakban a közparkok tervezésemélete, és az arra alapozott tervezési gyakorlat lépést tartott a kor haladó építészeti, művészeti irányzataival.

A közparktervezésben a stilisztikai előképként szolgáló klasszikus tájképi kertekhez hasonlóan megfigyelhető az *ideális táji környezet felidézésének vágya*. Azonban az ehhez *használt minta a vizsgált korszakban jelentős változásokon ment keresztül*. Míg korábban az 'Árkádiát' szimbolizáló táj az alföldek, rétek és folyópartok világát jelentette, a XIX. század második felében ennek helyét átvették a hegyvidéki tájak. Ez a jelenség *nem választható el a romantika tájképfestészetének tematikai változásaitól*. Magyarország esetében a XIX. század történeti- és tájképfestészetének is különleges jelentőséggel bíró képi elemei a várak és vármok, amelyek

tájépítészetben történő megjelenésére példaként szolgálhat a Gellérthegy tervezett kialakítása.

Az I. tételben említett növényalkalmazási elvek, amelyek a *honos növények alkalmazására fektetik a hangsúlyt*, szintén nem választhatóak el azoktól a törekvésektől, amelyek a XIX. század végétől kezdve mind az iparművészetben, mind az építészetben a *hazai formanyelv keresését* jelölték meg elsődleges céljukként. A *'nemzeti' stíluskarakter kutatása jelenik meg a szecesszió építészetében és iparművészetében is*.

IV. A kialakuló (kora)modern közpark-építészet legjelentősebb újításai tervezéseméleti vonatkozásokban mutathatók ki.

A vizsgált korszak közpark-építészete jelentős formai változásokon ment ugyan keresztül, a historizmus elutasítása jelentős térszervezési újításokat hozott, azonban nem alakult ki radikálisan új formanyelv. Mind a geometrikus, mind a tájképi jellegű formai megoldások megtalálhatóak a kor alkotásaiban. Jelentős eredmény ugyanakkor, hogy a modern tájépítészeti gondolkodás lépést tartott a modern építészetelmélettel, amelynek alapvető törekvése: a *'forma követi a funkciót'*, a XX. század egyik legmeghatározóbb tervezési elvévé vált. Ennek megfelelően terjedt el az a máig ható szemlélet, hogy a formai megoldást a használati igényeknek, terepadottságoknak, a környezet meghatározó tényezőinek kell alárendelni.

V. A vizsgált korszakban megkezdődött a városi szabadterek differenciálódása. Nyomon követhető a funkcionálizálódás folyamata: az egyes típusokhoz és léptékekhez különböző, korábban nem alkalmazott tervezési elvek és megoldások kapcsolódtak.

A városok sűrűn beépített területein megjelenő kisebb zöldfelületek a vizsgált korszak kezdetén elsősorban díszítő értékük miatt voltak jelentősek. A

társadalom változó igényeire nyújtott válaszként a XIX. század végétől kezdve ezek feladata – a többségében városok szélén elhelyezkedő nagyparkokhoz hasonlóan – egyre összetettebb lett. Megjelent a dísz- és sétaterek mellett a lakóhelyhez közeli, aktív kikapcsolódásnak is helyet biztosító zöldfelületek létesítésének szándéka, egyre jelentősebb lett a *kisebb városi szabadterek parkjainak társadalmi-szociális küldetése*. Ennek következtében megindult ezek funkcionális differenciálódása, és *megszülettek az első* – kezdetben csak a városi tereket magukba foglaló – *szabadtér tipológiák* is, amelyek az egyes *funkciók mellett az azoknak megfelelő formai kialakítással is foglalkoztak*.

VI. A korszak szabadtérépítéssel-elméletének mind a mai napig ható eredménye a zöldfelületi rendszer létrehozásának igénye. Az egyes szabadterek már nem csak külön-külön, önálló entitásként szerepelnek, hanem megjelennek az egységes, valamint átfogó parkrendszer- és szabadtérrendszer tervek.

A városi szabad terek kisebb parkjai és zöldfelületei, valamint a jellemzően a városok szélén elhelyezkedő nagyméretű közparkok összekapcsolásának vágya a XIX. század nagy városmegújításainál megjelenő gondolat. Ennek teoretikai megfogalmazása azonban már a XX. század vívmánya. Ekkor jött létre a *parkrendszer fogalma*, és az egyes, városon belüli zöldfelületek tipológiájának megfogalmazása is. A kezdetben Forestier, Mawson, majd Wagner és Migge, Magyarországon pedig Rerrich nevéhez köthető elképzelés már nem csak a tereket, hanem *a városon belüli és annak határaiban elhelyezkedő összes zöldfelületet rendszerbe foglalta, ezek között hierarchiát állított fel, és ennek megfelelően alakította ki a terek tervezési alapelveit és funkcióit*. Elképzeléseikben megjelentek azon alapelvek, amelyek a szabadtér-rendszerek XXI. századi tervezéssel-elméletét megalapozták.

VII. A közparképítészet Budapesten jóval később indult fejlődésnek, mint Nyugat-Európa nagyvárosaiban, ezért az első megvalósult hazai parkok európai mintákat követtek. Később, a XIX. század utolsó évtizedeiben, kialakuló progresszív tervezéssel-elmélet hatására viszont már a külföldi példák megjelenésével egy időben, az azoknak megfelelő elvek szerint születtek az alkotások.

A budapesti közparkok nemzetközi kontextusba helyezése lehetővé tette a tervezéssel-elméleti változások meghatározó külföldi eredmények viszonylatában történő értékelését, valamint teoretikai szempontból három, jól elkülöníthető korszak meghatározását.

A közparkok általános elterjedésének időszaka hazánkban a XIX. század második felére tehető, annak ellenére, hogy a Városliget európai összehasonlításban is igen korai példája a városi közparkoknak. Létesítése ugyanakkor sokáig elszigetelt jelenség maradt. A Kiegyezéssel egyidejűleg induló és a Millenniumot követő évekig tartó – tervezéssel-elméleti szempontból követő jellegű – *első* korszakban a külföldön jóval korábban megindult teoretikai fejlődés eredményeként kialakult komplex közparképítészeti mintákat honosították meg. A korszak alkotásaiban (Erzsébet tér, vagy a Népliget I. ütem) az egyes régiók eltérő fejlődésének eredményei együttesen jelentkeztek.

A századfordulótól az I. világháborúig tartó *második* korszak teoretikája nemcsak hogy elérte a többi európai ország elméletének komplexitását, hanem nemzetközi szinten is progresszívvá vált. A nemzetközi eredmények ismerete és azok sikeres alkalmazása a XX. század első évtizedeiben példaértékű tervezői tevékenységben és olyan komplex alkotásokban nyert kifejezést, mint a Népliget II. üteme, vagy a Gellérthegy első parkjai.

A két világháború közötti *harmadik* korszak méltó folytatása volt a századforduló eredményeinek. Ismét megjelent ugyan a követő jelleg, és a progresszivitás csak néhány esetben mutatható ki, ugyanakkor a tervezők és teoretikusok a külföldi példákat a sajátos hazai viszonyoknak megfelelően honosították meg. A korszak városépítészeti szempontból is meghatározó alkotásai, (például a Szent István park, Tabán) olyan szemlélet eredményei, amelyek a XXI. század tervezői számára is példaértékűek.

A SZERZŐNEK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI

FOLYÓIRATCIKKEK

Csepely-Knorr Luca – Sárospataki Máté: **A “Gellérthegyi Paradicsom” – A Budai Arborétum Felső kertjének építéstörténete a II. világháborúig.**
4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2009/14., pp. 2-25.

Csepely-Knorr Luca: **A múlt kérdései – a jövő válaszai**
Budapest, V. ker., Kossuth tér térépítészeti tervpályázat
4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2007/8., pp. 3-25.

Csepely-Knorr Luca: **A Döbrentei utca környezetének szabadtérépítészeti revitalizációja**
4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 2006/1., pp. 19-22.

KONFERENCIAKIADVÁNYOK ÉS ELEKTRONIKUS PUBLIKÁCIÓK

Csepely-Knorr Luca: **Budapesti közparkok a 19. század végén. A közparkok jellegzetes elemeinek és a közpark-elmélet változásainak vizsgálata Berlin, Bécs és Budapest parkjainak példáján.** In: Sallay Ágnes (szerk): *Ormos Imre Tudományos Ülésszak. LOV 2009. Tájépítészeti Tanulmányok.*
Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Budapest 2010, pp. 111-116.

Csepely-Knorr, Luca – Gergely, Antal – Oláh, András Béla: **The Use of Archive City Plans in Contemporary Urban Planning.**
www.isuf2010.de/Papers/Csepely-Knorr_Luca.pdf

Csepely-Knorr, Luca: **Theoretical Influences Between Europe and the United States of America in the Case of Public Parks**
7th International Conference of PhD Students - Section of Agriculture.
University of Miskolc, Miskolc 2010, pp. 23-28.

Csepely-Knorr, Luca: **Frederick Law Olmsted's Public Parks, Parkways and Their Influence on the Continent.** In: Fabos, Julius Gy – Ryan, Robert L. – Lindhult, Mark – Kumble, Peter – Kollányi, László – Ahern, Jack – Jombach, Sándor (eds.): *Proceedings of Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning. Budapest 2010, pp. 671-678.*

KONFERENCIA ELŐADÁSOK

Csepely-Knorr, Luca: **The Birth of the Theory of Urban Green Systems in Britain and Hungary. Correspondences between the Urban Design Principles of Thomas H. Mawson and Béla Rerrich.** I. Erdélyi Tájépítész és Kertész Konferencia. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhely, 2011. április 8-9.

Csepely-Knorr, Luca: **Public Parks and Urban Open Spaces in Britain and in Hungary at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century.** Future Talks. Hungarian Cultural Centre, London, March 23, 2011.

Csepely-Knorr, Luca: **The 'Art of Place Making' and Social Change.** 'Beauty will save the world': An Interdisciplinary Postgraduate Conference on Art and Social Change. University of Bristol, September 7-8, 2010.

Csepely-Knorr, Luca – Gergely, Antal – Oláh, András Béla: **The Use of Archive City Plans in Contemporary Urban Planning.** ISUF, 17th Conf. Int. Seminar on Urban Form. Hamburg, Germany, August 20-24, 2010.

Csepely-Knorr, Luca: **Theoretical Influences Between Europe and the United States of America in the Case of Public Parks.** 7th International Conference of PhD Students, University of Miskolc, Hungary, August 2010.

Csepely-Knorr, Luca: **Frederick Law Olmsted's Public Parks, Parkways and their influence on the Continent.** [Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning, Budapest, July 8-11, 2010.](#)

Csepely-Knorr Luca: **Budapesti közparkok a 19. század végén.** Lippay János – Ormos Imre – Vas Károly Tudományos Ülésszak, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2009. október 28-30.

Csepely-Knorr Luca – Sárospataki Máté: [Rerrich Béla építészeti alkotásai a Budapesti Corvinus Egyetem Budai Arborétumában.](#) Lippay János – Ormos Imre – Vas Károly Tudományos Ülésszak, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2009. október 28-30.

Csepely-Knorr Luca: **Budapest, V. ker., Kossuth tér térépítészeti tervpályázat.** Lippay János – Ormos Imre – Vas Károly Tudományos Ülésszak, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2007. november 7-8.

Csepely-Knorr Luca: **A Döbrentei utca környezetének szabadterépítészeti revitalizációja.** Poszter előadás, Lippay János – Ormos Imre – Vas Károly Tudományos Ülésszak, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2005. október 20.